

```
{  "@context": "https://schema.org",  "@type": "ScholarlyArticle",  "@id": "https://theologygateway.info/articles/153-three-development-in-ecclesiology",  "headline": "Историческият контекст на догмата за Триединството",  "alternativeHeadline": "The Historical Context of The Trinity Dogma",  "author": {    "@type": "Person",    "name": "Драгомир Радулов"  },  "publisher": {    "@type": "Organization",    "name": "Theology Gateway",    "url": "https://theologygateway.info"  },  "datePublished": "2025",  "isPartOf": {    "@type": "CreativeWork",    "name": "Initiative for Spiritual Development \"St. John Chrysostom\"",    "publisher": {      "@type": "Organization",      "name": "Holy Trinity Christian Church",      "location": {        "@type": "Place",        "name": "Sofia, Bulgaria"      }    }  },  "url": "https://theologygateway.info/articles/[ARTICLE-ID]",  "description": "Тази лекция изследва развитието на тринитарното учение през призмата на вътрешното познание за Бога и прехода от външните, ритуални откровения на Стария Завет към личното откровение на Новия Завет. Изследването разглежда взаимодействието между еврейския монотеизъм и елинистичната култура и показва как ранните християни използват философски категории, за да изразят по-точно библейското свидетелство за Троицата. Чрез анализ на Юстин Мъченик, Иринеи, Тертулиан, Атанасий и Августин лекцията проследява развитието на понятия като Логос, единосъщие (homoousios), божествена простота и формулирането на тринитарната терминология. Разглеждат се арианският спор, въпросът за божествеността и личността на Светия Дух и развитието на богословските понятия persona, substantia и Filioque. Лекцията заключава, че тринитарният догмат, макар и сложен и абстрактен, служи на поклонението и по-дълбокото общение с триединния Бог.",  "keywords": [    "Триединство",    "Троица",    "Интроспекция",    "Елинизъм",    "Патрология",    "Логос",    "Единосъщие",    "Арианство",    "Filioque",    "Философия и богословие",    "Божествена простота",    "Trinity",    "Patristics",    "Logos",    "Homousios",    "Arianism"  ],  "inLanguage": "bg",  "about": [    {      "@type": "Thing",      "name": "Доктрина за Светата Троица"    },    {      "@type": "Thing",      "name": "История на християнското богословие"    },    {      "@type": "Thing",      "name": "Патристика"    },    {      "@type": "Thing",      "name": "Догматическо богословие"    }  ],  "articleSection": "Систематическо богословие",  "learningResourceType": "Academic lecture",  "educationalLevel": "Higher education" }
```

Автор: Драгомир Радулов

Abstract: Dragomir Radulov, *The Historical Context of The Trinity Dogma [lecture]*. Initiative for Spiritual development "St. John Chrysostom". Sofia: Holy Trinity Christian Church, 2025.

This lecture examines the development of Trinitarian doctrine through the lens of introspection—the internal knowledge of God—as it transitions from the external, ritualistic revelations of the Old Testament to the inward, personal revelation of the New Covenant. The study argues that this theological progression was significantly shaped by the encounter between Hebrew monotheism and Hellenistic culture, a complex interaction of resistance and appropriation that provided the philosophical framework for articulating the Christian doctrine of God. Through analysis of key patristic figures—including Justin Martyr, Irenaeus, Tertullian, Athanasius, and Augustine—and their engagement with concepts such as Logos, homousios, and divine simplicity, the lecture demonstrates how early Christians employed Greek philosophical categories not to compromise biblical faith but to express more precisely the biblical witness to the Trinity. The study addresses the Arian controversy and its exegetical focal

point in Proverbs 8:22, the personhood of the Holy Spirit as evidenced in the New Testament, and the subsequent development of Trinitarian terminology (persona, substantia, Filioque). The lecture concludes by affirming that Trinitarian dogma, while abstract and complex, ultimately serves worship—illuminating the eternal relationships of Father, Son, and Holy Spirit for the purpose of deeper communion with the triune God. Keywords: Trinity, Introspection, Hellenism, Patristics, Logos, Homousios, Arianism, Filioque, Philosophy and theology, Divine simplicity

```
.video-wrapper { width: 90%; max-width: 56em; /* optional cap (~896px at 16px base) */ margin: 0 auto; /* center horizontally */ aspect-ratio: 16 / 9; }  
.video-wrapper iframe { margin: 1em; width: 100%; height: 100%; border: 0; }
```

Въведение

Настоящата лекция продължава темата за интроспекцията – вътрешния поглед, чрез който Бог се открива на човека. Интроспекцията обаче е не само място на божествено откровение, но и поле на действие на врага, където идват съблазните и неправилните представи за Бога. Затова разпознаването на истинското откровение изисква развита съвест и църковно общение, включващо както живите вярващи, така и предишните поколения християни, изразени в богословската традиция. Откъсването от църковното тяло и историческата приемственост води до духовно изсъхване и заблуда.

Преходът от видимото към невидимото в Писанието

В Стария Завет Божиите заповеди имат предимно външна изява – система от жертвоприношения, съботи, празници, хранителни и хигиенни правила, както и строги наказания за нарушаване на закона. Тези видими форми целят да демонстрират почитта към Бога, очистването от греха и Божия съд. Още в закона обаче се прокрадват заповеди, които засягат вътрешността на човека – и те са най-важните. Исус Христос посочва двете най-големи заповеди: да възлюбиш Бога с цялото си сърце и ближния като себе си. Те не се съдържат в Декалога, а са разпръснати в книгите на Левит и Второзаконие. В пророческите книги се подчертава, че Божият поглед е насочен към вътрешното състояние на човека. Исаия 1 и Амос 5 осъждат ритуалите, които не са съпроводени с покаяние и правосъдие. Псалмите говорят за изпитване на сърцето и очистване на вътрешността. Този постепенен преход от външното към вътрешното достига своето завършване във въплъщението на Божия Син.

В Матей 16:13–17 Петър изповядва Исус като Христос, а Исус му отвърща, че това не е разкрито от плът и кръв, а от Отца. Това е образец за интроспективното откровение – нещо, което не идва от сетивния опит, а е свръхестествено поставено в сърцето. С това започва нов етап: Бог се открива на вярващите, които образуват семейството на вярата – църквата. Общението с Отца и Сина, за което говори Йоан (1 Йоан 1:3), е изцяло вътрешно и принадлежи на сферата на интроспекцията.

Догматиката на Троицата се движи от това вътрешно откровение към външно, експлицитно изразяване – дълъг и бавен процес. Ересите обикновено не следват този път; те избират примитивни обяснения по аналогия, които създават недостатъчна и грешна картина за Божието естество, без да са прочели обширната литература, съпътстваща развитието на тринитарната доктрина.

Елинизъм и еврейство: сблъсък и взаимодействие

Срещата на еврейския монотеизъм с елинистическата култура създава сложна динамика на приемане и отхвърляне. Еврейските общности в диаспората са изправени пред задачата да се разграничат от другите народи, което предизвиква враждебност. Мнозина се отдръпват от вярата си, други търсят синкретични подходи – опити да съгласуват вярата си с гръцките представи за божественото. Идеята, че Зевс и Йехова са различни имена на един и същ Бог, е в основата на Макавейските войни.

Различията между двете религии са фундаментални: върховният бог на елинизма, Зевс, не е всемогъщ и е податлив на изкушения; световните сили са разпределени между множество божества. Богът на евреите, когото Павел проповядва на Ареопага, не само владее всички енергии, но и е техен Творец.

Въпреки религиозния конфликт, в други сфери взаимодействието е интензивно и плодотворно:

- **Търговия и занаяти** – евреите свободно използват гръцките стоки и монети.
- **Физкултура** – гръцките олимпийски игри и гимнастически състезания (букв. „голуване“) са неприемливи поради културни и религиозни причини.
- **Бани** – приемат се като място за чистота и удоволствие, без култово значение. Раби Гамалиил посещава гръцка баня със статуя на Афродита, обяснявайки, че статуята е само украшение.
- **Литература** – евреите имат своите писания, а гърците – своите. В апокрифната литература се забелязва гръцко влияние и компромис. Пример е „Заветът на Йов“, където Йов е представен като герой по гръцки образец, а децата му носят гръцки имена (напр. Амалтея, Нерей). Това е опит за синкретизъм, който изкривява библейския разказ.
- **Историография** – Йосиф Флавий пише еврейска история по гръцки образец, с изследване на източници и систематизиране на материали.
- **Архитектура** – Ирод Велики разширява храма по елинистични модели, което

вероятно е една от причините за отделянето на есеите в Кумран.

- **Театър** – Езекиил от Александрия създава театрална постановка „Изход“, но представя Мойсей като полубог по гръцки маниер – недопустим компромис.

- **Език** – гръцкият език е приет масово. Градове като Декапол, Пела, Птолемида, Филадельфия носят гръцки имена. Надписите от времето са наполовина на гръцки. Съществуват множество гръкоезични синагоги. Писма от обкръжението на Бар Коха са написани на гръцки, защото еврейският е труден за автора. Намерени са старогръцки преводи, предхождащи Септуагинта. Втора Макавейска книга започва с писмо до Аристовул, който носи гръцко име и произхожда от рода на помазаните свещеници. Апостолите Андрей и Филип носят гръцки имена – не са преименувани, а са така наречени по рождение. Съществуват сборници със синагогални молитви, писани директно на гръцки, без семитска основа. В Трето Енох се споменава архангел Метатрон – име с гръцки произход.

Най-голямото доказателство за приемането на гръцкия език е **Септуагинта** – преводът на Стария Завет на гръцки, започнат около 285 г. пр. Хр. в Александрия. Той се разпространява във всички еврейски общности извън Йерусалим. Когато започва да се пише Новият Завет, болшинството от християните са гръкоговорящи. Затова Новият Завет е написан на гръцки. Това е пример за „обслужваща апологетика“ – представяне на еврейската мисъл на разбираем за слушателя език. Първите християни използват Септуагинта под погледа на апостолите, което е мълчаливо одобрение на този превод.

От около 484 чисти цитата на Стария Завет в Новия Завет, около 180 са явно по Септуагинта. В книгата „Евреи“ цитатите са почти изцяло от Септуагинта.

В Галатяни 4:24 Павел използва гръцката дума *алегория* (иносказание), която няма еврейски еквивалент.

Философията като инструмент и опасност

Гръцката философия предоставя удобна рамка за изразяване на християнската вяра, особено в областта на тринитарната догматика. Този процес обаче не е гладък.

Филон Александрийски (I век) е добре обучен в стоическа философия, но е склонен да тълкува старозаветните писания изцяло алегорически. Той създава метод за

алегорично тълкуване, като пренебрегва буквалния смисъл. Освен това въвежда понятия като вечна материя и потенции (сили), които макар и създадени от единия Бог, имат независимо поведение – откъсване от еврейската същност под влияние на стоицизма.

Юстин Мъченик (II век) преминава през различни философски школи – стоическа, перипатетическа (Аристотел), питагорейска, платоническа – докато един старец му разкрива еврейския светоглед. В диалога с Трифон евреина старецът му обяснява, че душата е сътворена и има начало, поради което стои по-ниско от Създателя, който ѝ дава живот. Истинското познание идва не чрез философски разсъждения, а чрез откровение, засвидетелствано от Божиите пророци и писания, които говорят за Исус Христос. Юстин нарича себе си философ не защото приема някоя от гръцките философии, а защото използва философския метод и умствената дисциплинираност, но съдържанието на учението му вече не е гръцка философия.

Тертулиан (II–III век) категорично заявява: „Какво общо има Атина с Йерусалим?“ – но въпреки това използва философския понятиен апарат. В своето съчинение

Против Праксей

той за първи път въвежда думата

trinitas

(троица) и излага учението чрез философски категории.

Колосяни 2:8 предупреждава: „Внимавайте да не ви плени някой с философията и с празната измама, по човешко предание, по първоначалните учения на света, а не по Христа.“ Гръцката дума за „първоначални учения“ е *στοιχεῖα τοῦ κόσμου* (стихии на света) – основна тема във всички философски школи (Хераклит, Епикур, Зенон, Евклид, Теон Смирненски). Това е конкретно указание срещу философските системи, които се занимават с елементите на света, а не срещу философията като цяло. Затова философията е добро нещо и следва да се изучава, но с разграничение между метода и съдържанието.

Старозаветните свидетелства за Троицата

В Стария Завет Троицата е скрита. Тя се разкрива най-вече под влиянието на Новия Завет, който осветлява старозаветните текстове.

- **Битие 1:26** – „Да създадем човека по наш образ, по наше подобие.“

Множественото число не е „множествено на уважение“, тъй като в семитските езици такова не съществува в първо лице. Не става въпрос и за ангели, защото ангелите не са творци. Това е вътрешно общение в Божеството.

- **Битие 3:22** – „И ето, човекът стана като един от Нас.“
- **Битие 18** – Явяването на тримата ангели на Авраам е добра илюстрация на троичност.
- **Псалм 2:7** – „Ти си Мой Син, Аз днес Те родих.“
- **Псалм 45:7** – Юстин вижда в този псалм разговор между Отца и Сина, като Духът говори, което е указание за триединство.

Новозаветните свидетелства за Троицата

Новият Завет говори за „тайната, скрита от векове“ – тайната на Троицата. Входната точка е Йоан 1:1: „В началото бе Словото, и Словото беше у Бога, и Словото бе Бог.“ Словото (*Логос*) има богато значение както в гръцкия, така и в еврейския *давар*. То е изговорено слово, но и слово, което е в Бога преди сътворението – *ἐνδιάθετος λόγος* (вътрешно слово). Мъдростта на Бога също е Логос.

Притчи 8:22 – основният ариански проблем

В Притчи 8:22 Мъдростта казва: „*Господ ме създаде като начало на пътя Си, като първо от древните Си дела.*“ Този стих е бил основен аргумент за арианите, че Словото (Мъдростта) е сътворено. Отците на Църквата отговарят:

- **Атанасий** – ако всичко е създадено чрез Словото, то Словото не може да бъде сътворено, защото би трябвало да се създаде само себе си.
- **Иларион Пиктавийски** – сътвореното има различна същност от Създателя. Ако Словото е част от Бога, то е Бог, защото Божиите части са неотделими от Него.
- **Августин** – ако Бог създава Мъдростта, за да сътворява, значи е имало време, когато Бог е нямал Мъдрост – следователно е бил глупав.

Атанасий тълкува „*създаде*“ като образен език за „*роди*“, подкрепен от следващия стих 8:25: „*Преди планините, преди хълмовете, Аз бях родена.*“

Най-важният аргумент обаче идва от еврейския текст: глаголът (*кана*) *נָצַח*

има широко значение – създавам, придобивам, имам, раждам. В Битие 4:1 Ева казва:

„Родих“

(

канити

) човек, не

„създадох“

. Вулгата превежда

„possedit me“

, Кинг Джеймс –

„possessed me“

, а руският синодален превод:

„Господ имаше ме в началото“

– най-точният превод. Така Притчи 8:22 не подкрепя арианството.

Други новозаветни свидетелства за божествеността на Христос

- **Йоан 20:28** – Тома казва на Исус: „Господ мой и Бог мой!“ И двете думи са членувани, което показва конкретно обръщение към Исус.

- **Римляни 9:5** – „Христос, Който е над всичко Бог, благословен до века.“ Гръцката конструкция не позволява отделяне на „Бог“ като самостоятелно възклицание.

- **Откровение 1:8 и 2:8** – Бог казва: „Аз съм Алфа и Омега“, а във 2:8 същият титул „Първият и Последният“ се отнася за Христос.

- **2 Петрово 1:11, 2 Тимотей 4:18, Евреи 1:8** – вечното царство, което принадлежи само на Бога, се приписва на Христос.

Личността на Светия Дух

Въпреки че гръцката дума *πνεῦμα* и еврейската *לִּי* са от среден и женски род и означават дихание, вятър, множество текстове говорят за рационалността на Духа:

- **Римляни 8:27** – Духът има ум (*φρόνημα*), ходатайства, изпитва сърцата.
- **Ефесяни 4:30** – Духът може да бъде огорчаван.
- **Матей 12:31** – хулата против Духа няма прошка.
- **Деяния 5:3** – Духът може да бъде излъган.

В Йоан 16:13 гръцкият текст използва мъжки род (*ἐκεῖνος*) за Духа, въпреки че думата

πνεῦμα

е среден род. Това ясно посочва, че Духът е личност, а не безлична сила.

Ранното развитие на тринитарната догматика Климент Римски (края на I век)

В *Първо послание до Коринтяни* 46:6 казва: „Нямаме ли един Бог, един Христос и един Дух на благодатта, който се изля върху нас?“

Това е може би първото изброяване на трите Лица. В друг пасаж той казва:

„Както е жив Бог, така и Господ Исус Христос е жив и Светият Дух.“

– вече намек за единсъщност на живота.

Юстин Мъченик (ок. 150 г.)

Юстин говори за субординация – Отец като най-висш управител, Словото на второ място, пророческият Дух на трето. Това е ранно, непълно развитие. Той обаче нарича Сина „*първородното Божие Слово*“ и „*също Бог*“, и казва, че Синът е роден преди сътворението. В Диалога с Трифон той заявява, че Христос от Светия Дух се назовава Бог, Господ на силите, и различава гласа на Отца от гласа на Духа.

Ириней Лионски (II век)

Използва метафората за двете ръце на Бога – Синът и Духът, чрез които Бог твори. Това са лицата, в които Бог се проявява в творението. Ириней има развита тринитарна теология.

Атинагор Атински (края на II век)

Казва: „Кой тогава няма да се удиви, като чуе мъже, които говорят за Бог Отец, Бог Син и Светия Дух, и които обявяват както тяхното единство в мощ, така и тяхното различаване в ред?“

Тертулиан (II–III век)

Въвежда думата *Trinitas* и говори за *dispensatio* (домостроителство) – при Бога Отец, Син и Свети Дух, като Бог не може да бъде друго освен това. Той въвежда термините *persona*

и

substantia

. Светият Дух произхожда от Отца чрез Сина. Неговият недостатък е, че прекалено

обвързва природата на Бога с творението (икономия) и не разсъждава за Бога в Себе Си (иманентна Троица). Известни са неговите аналогии: слънце – лъч – сияние, извор – река – потоци, корен – ластар – плодове, като трите са отделени, но не разделени.

Константин Велики

Личността на Константин е комплексна – в православната иконография той е с ореол, а Евсевий Кесарийски дава изключително положителна оценка; за други (адвентисти, хибраисти) той е негативна фигура. Но за целите на догматиката Константин дава тласък на християните да изразят вярата си и ускорява завършването на тринитарната догматика. Процесът не спира до Никея – тринитарното богословие се развива и до днес (Карл Барт и др.).

Ключови понятия в тринитарната догматика

- **Единосъщие** – *consubstantialitas* (лат.), *ὁμοούσιος* (гр.).
- **Божествена личност** – уникално съществуване на единичната и рационална божествена природа, която се различава от другите личности единствено по отношение на взаимоотношенията. Трите личности не са отделни центрове на природа, съзнание или воля; те споделят една и съща божествена природа. Всеки от тях притежава пълната божествена природа – не са три агента, които заедно съставят Бога.
- **Иманентна Троица** – Бог в Себе Си, отделен от творението.
- **Икономична Троица** – Бог, разкрит в творението. Икономичната Троица изразява иманентната.
- **Отец** – начин на съществуване на божествената природа, който я споделя като вечна, без промяна, без начало и край, като утвърждава уникално, подредено и вечно взаимоотношение.
- **Син** – начин на съществуване, който получава природата чрез вечно раждане.
- **Дух** – начин на съществуване, който получава природата чрез вечно *изхождане* (*spiratio* – вдъхване).
- **Божествена простота** – Бог няма части, защото всичко, което има части, изисква обяснение за тяхната структура, а външна причина извън Бога не съществува.

Проблемът Filioque

В Символа на вярата се казва, че Духът изхожда от Отца. На Запад се добавя „и от Сина“ (Filioque), което води до напрежение с Изтока. Фотий (IX век) обвинява Запада, че приравнява

Отца и Сина по отношение на изхождането на Духа. Източните богослови предлагат алтернативни формулировки: Духът изхожда от Отца *чрез*

Сина (патриарх Григорий Кипърски, Максим Исповедник). Това вечно проявление на Сина все още не е включено в официалния символ на вярата на Изтока. Така в Символа на вярата отношението между Сина и Духа остава неексплицитно.

Заклучение: апроприация и поклонение

Апроприация (приписване) е процесът, при който лицата на Троицата, проявявайки се в творението, изразяват черти на своите вечни взаимоотношения. Например:

- Във вечността Синът се ражда от Отца; във времето Синът се ражда от Светия Дух и Дева Мария – това е видимо проявление на вечното раждане.
- Духът е онова, което прави Бога осезаем; той е Божието дихание, Божият израз на живот.
- Отец, като Първопричина, се свързва с представянето на Бога като цяло; когато Писанието реферира към Бога, често се има предвид Отец.

Догматът за Троицата е сложен и абстрактен, но всяка негова част може да бъде изяснена с обяснителни изречения. Поклонението винаги трябва да осветлява догмата, а догматът да бъде вдъхновение за поклонение. Това е целта на целия богословски разказ за Троицата – не просто знание, а жива вяра и общение с триединия Бог.